

LINDA KALJUNDI

KUIDAS, MIKS JA MILLAL SÜNDIS DANNEBROGI LEGEND?

Kui tuleks koostada pingerida rahvusvaheliselt kõige tuntumatest Eesti ajaloo sündmustest, siis oleks esimeste seas kindlasti Dannebroggi langemine taevast Lindanise lahingus, mis taanlased võidule viis ja kinkis neile rahvuslipu. Kuid loos on üks väike „aga“ – sellist sündmust ei ole kunagi aset leidnud.

VIDA PRESS / ALAMY

Muidugi toimus 15. juunil 1219. aastal Tallinna all lahing eestlaste ja Taani ristisõdijate vahel, keda juhtisid kuningas Valdemar II (1202–1241) ja peapiiskop Andreas Sunesen (1201–1228). Taanlased olid mõned päevad varem maabunud Lindanise linnuse juures ja selle kiiresti üle võtnud. Eestlased olid andnud neile lubaduse ristiusk rahumeelselt vastu võtta, kuid ründasid neid siis ootamatult. Teadupärast lõppes võitlus taanlaste tööpooldest võiduga, ent kaasaegsete allikate põhjal pööras sõjaõnne nende kasuks hoopis liitlastest vendide õigeaegne sekkumine. Seega, isegi kui me usuksime imedesse, oleks lipu taevast langemise loos põhjust kahelda. Tegelikult sündis see legend alles 16. sajandil. Ent viimasel ajal ongi ajaloolased mineviku enese kõrval asunud järjest enam uurima ajaloosündmuste hilisema mäletamise ajalugu. Lindanise lahingu

kirjelduste ja Dannebroggi tähenduse muutumine sajandite vältel pakub taoliseks uurimistööks põnevat ainet ning heidab ühtlasi valgust Taani ja Eesti ajaloole.

Keskaegsed kroonikad: palju imesid, aga mitte 1219. aastast

Ajalookirjutusest leiab lugematul arvul legende taevasse ilmunud ja sõjaväe võidule viinud märkidest. Kristlikus traditsioonis on sellistele lugudele eeskujuks olnud Mulviuse silla lahing, milles võitlesid 312. aastal keisrite Konstantinus Suure ja Maxentiuse väed. Selle tuntumate kirjelduste järgi olevat enne lahingut ilmunud taevasse kas rist või Kristuse monogramm ning kõlanud sõnad „selle märgi all võidad“ (lad *in hoc signo vinces*). Konstantinus, kes olevat lasknud seepeale oma sõduritel Kristuse sümboli kilpidele maalida, tulnudki lahingu võitjaks.

Jumala ja pühakute saadetud märke, nägemusi ja imesid kirjeldati sageli ka ristisõjakroonikates. Eriti palju räägiti imetegudest seoses Esimese ristisõjaga (1096–1099). Tuntud imelugu seostub ka mauride Alácer do Sali linnuse piiramisega, mida ristisõdijad ründasid 1217. aastal, seega vaid mõni aasta enne Lindanise lahingut. Piiramise eel olevat ilmunud taevasse ristilipp ja viinud kristlased võidule. Imed sobisid kroonikatesse hästi, kuna ristiretkede õigustamiseks oli oluline näidata jumala heakskiitu. Ristisõdade käigus peeti pidevalt erinevaid teenistusi ning ka lahingute ajal kõlasid palved jumala ja pühakute poole. Mõistagi mängisid tseremooniates olulist rolli ristilipud.

Seega oleks Dannebroggi legend sobinud ristisõdade ajastusse nagu valatult, aga ometi ei jutusta sellest ükski kaasaegne allikas. Henriku Liivimaa kroonikas ei mainita Lindanise lahingu kohta ühtegi imet (HLK XXIII.2).

Eesti ristisõjad ei tähendanud üksnes paganate ja kristlaste võitlust, vaid omavahel rivaalitsesid ka kristlikud jõud: sakslased, taanlased, rootslased ja muidugi õigeusklikud venelased. Kaasaegsetest kroonikatest on säilinud ainult Liivimaa Henriku kirjapandu, mis kaitseb Riias oma keskuse teinud sakslaste vaatenurka. Soovides näidata omasid võimalikult heas valguses, puudub tal igasugune huvi esitada taanlasi jumala soosikuina. Nii nime-

Dannebroggi legend oleks sobitunud ristisõdade ajastusse nagu valatult, aga ometi ei jutusta sellest ükski kaasaegne allikas. Henriku Liivimaa kroonikas ei mainita Lindanise lahinguga seoses ühtegi imet.

tabki Henrik Valdemar II ristisõda Eestisse otsesõnu „mitte eriti mõistlikuks ajaks“ (HLK XXIV.4). Riias toimunu puhul armastab Henrik seavastu küll pajatada imelugudest, mis sakslaste edule kaasa aitavad ja annavad seega tunnistust jumala soosingust.

Seega võib arvata, et kui meie päevini oleks säilinud mõni taanlaste positsioonilt kirjutatud kroonika, siis võiksime ilmselt lugeda ka nendega seotud imedest – ja vägagi tõenäoliselt oleks meie ettekujutus Eesti ristisõdadest sootuks teistsugune.

Lipp ilmub välja

Varaseim näide ristilipu kasutamisest Taanis pärineb kuningas Valdemar I (1157–1182) käibelet lastud mündilt. Valdemar I juhtis sõja- ja misjoniretki vendide vastu, kes elasid Läänemere

Vanim värviline kujutis Taani lipust pärineb Madalmaades aastatel 1370–1386 koostatud Gelre vapiraamatust

WIKIPEDIA

Christian August Lorentzeni maal (1809) „Dannebrog langeb taevast Lindanise lahingu ajal 15. juunil 1219“ on tuntuim Dannebroggi legendi aineiline pilt, mida on reprodutseeritud loendamatu kordi. Elava ja dramaatilise pildi eesmärk on rõhutada esiplaanile asetatud kuninga erilist rolli selles sündmuses. Tagaplaanil (pildi keskel) võib näha ka taanlaste laevastikku ja Tallinna siluetti

kaldal, praeguse Põhja-Saksamaa aladel. Vendi ristsõdade üheks pöördepunktiks loetakse Rügeni saarel asunud Arkona templi vallutamist 1168. aastal. See olevat juhtunud Püha Vituse päeval, 15. juunil, ehk samal päeval Lindanise lahinguga. Saatuse irooniana said taanlaste päästjateks Tallinna all just nendesamade vendide järeltulijad.

Dannebroggi esimene värviline kujutis pärineb aga alles Valdemar Atterdagi valitsusajast (1340–1375). Madalmaades koostatud Gerle vapiraamatus (1370–1386) on Taani kuninga vapi juures kujutatud punast lippu valge ristiga. Sedagi võib seostada ristsõdadega. Ehkki Püha Maa kaotati juba 1291. aastal, mõjutasid ristsõdade

ideestik, rituaalid ja sümbolid Euroopat veel pikka aega ning kuhugi ei kadunud ka komme sõjakäike ristsõdadeks kuulutada, rääkimata kavade korraldada uusi suuri ristiretki. Nagu ajaloolane Janus Möller Jensen on rõhutanud, oli see nii ka Taanis. Nii oli Valdemar Atterdag löödud Püha Haua rüütliks ja ta kavandanud ristsõda leedulaste vastu, mis siiski teoks ei saanud. Kuna kuningas oli saanud kasvatuse Saksa keisri õukonnas, võis ta eeskujuks võtta Püha Saksa Rooma keisririigi lipu, mis kujutas samuti valget risti punasel taustal. Sellegi lipu teket mõjutas omal ajal ristsõda. Pealegi oli punavalge ristilipu kasutamine 14. sajandil üsna levinud teisteski maades. Nii oli näiteks esimesel Šveitsi Liidu lipul (1339) kujutatud äärest ääreni ulatuvat valget risti, mitte meile praegu tuttavat väikest valget ristikest.

Tallinnas või Viljandis?

Legend Dannebroggi taevast langemisest kohta sündis varauusajal. Nimelt kirjutas humanist Christiern Pedersen

1520. aastatel, et selline sündmus leidis aset Valdemar II sõjakäigul Eestisse 1208. aastal. Petrus Olai väitis oma taanlaste kroonikas (1527) seevastu, et Dannebrog langes 1208. aastal taevast alla ristiretkel Viljandi alla ja seda kõmiseva hääle saatel. Olgu öeldud, et ühestki teisest allikast 1208. aasta ristiretke kohta andmeid ei leia. Siiski on ka Petrus Olai märkinud, et ime ei pruukinud sündida Viljandis, vaid märksa tähtsama lahingu ajal Lindanise all.

Petrus räägib ka sellest, et Viljandi lahingu ajal olevat ristirüütli olnud edu vaid senikaua, kuni peapiiskop Andreas Sunesen jaksas oma käsi palvetades üleval hoida. See stseen meenutab vana testamendi kirjeldust iisraellaste ja amalekkide vahelisest lahingust, kus Mooses kindlustas iisraellastele jumala toetuse seni, kuni tema käed olid taeva poole sirutatud (Teine Moosese raamat 17:12). Petrus on ilmselgelt sellest stseenist eeskujuna ammutanud ja siingi võib näha ristsõdade mõju. Nimelt oli eeltoodud piiblitlugu erakordselt populaarne just ristsõ-

Sõna Dannebrog, mis tähendab taanlaste (*daner*) lippu, esineb taanikeelses tekstis esimest korda 1478. aastal.

dade ajal ja ristosõjakroonikud kirjeldasid sarnaseid stseene sageli.

Lõplikult kinnistas Dannebroggi legendi Arild Huitfeldi kroonika (1600–1603), sidudes selle 1219. aastaga. Huitfeld kinnitas, et taanlased said ristilipu tänu Valdemar II-le, kes läks Eestimaale ristiisku istutama, ja kõrvutas teda Konstantinus Suurega. Isegi kui hilisemad ajaloolased loo tõepärasuses kahtlesid, kordus see raamatust raamatusse ja oli 18. sajandi lõpuks hästi tuntud.

Dannebroggi esiletõus: sõjad ja ordenid

Nii nagu Dannebroggi ja selle legendi süünd on mõjutatud ristosõdadest, seostub sõdadega ka lipu kujunemine Taani rahvussümboliks. Taani suhteliselt pikale rahuajale tegid lõpu Napoleoni sõjad. 1801. ja 1807. aastal saabus Kopenhaageni alla Inglise laevastik – esimesel korral, et sundida taanlasi lahkuma liidust Rootsi ja Venemaaga, ning teisel korral nõudmisega anda üle oma sõjalaevad, et need ei satuks Napoleoni kätte. Verise lahingu ja teisel korral ka linna pommitamise järel saavutasid inglased oma eesmärgi. Kaotusest hoolimata tõi omade kangelaslik vastupanu kaasa patriotismi kiire kasvu. See polnud erandlik – Napoleoni sõjad puhusid rahvustunded lõkkele mitmel pool Euroopas, sealhulgas Saksamaal. Seni oli Dannebrog olnud Taani laevastiku lipp. Nüüd hakati seda kasutama aga ohvrite toetuseks mõeldud üritustel ja mujalgi väljaspool sõjaväelist kasutust.

Samal ajal muudeti Dannebroggi ordeni statuuti. Ehkki orden oli asutatud 1671. aastal, oli legendi järgi tegemist vana rüütliordeniga, mille Valdemar II olevat loonud pärast Lindanise lahingut. Kui varem võisid ordeni saada ainult aadlikud, sai seda 1808. aastast alates kuninga Frederik VI (1808–1839) korraldusel määrata kõigile Taani kodanikele.

Ajaloolane Poul Grønder-Hansen seostab ordeniga ka kuulsaimat maali, mis lipu legendi kujutab. Selleks on Christian August Lorentzeni Eestiski hästi tuntud „Dannebrog langeb taevast Lindanise lahingu ajal 15. juunil 1219“, mis valmis vaid aasta pärast statuudi muutmist – 1809. aastal. Maali keskpunktis on kuningas, kes istub esiplaanil telgi ees. Peapiiskop on paigutatud tagaplaanile – tema palveta-

WIKIPEDIA

Gustav Theodor Wegeneri loodud ja Taanis väga tuntud pildil „Dannebrog langeb taevast“ on keskele kohale seatud Taani peapiiskop Absalon. Pilt ilmus esmakordselt Adam Fabriciusi välja antud „Illustreeritud Taani ajaloo“ (1. kd) 1853–1855

WIKIPEDIA

Dannebroggi ordeni esiküljel on sõnad „Jumal ja kuningas“. Tagaküljel on kirjas ordeni rajamise ja statuudi muutmise aasta (1671 ja 1808) ning aastaarv 1219. Lindanise lahing oli ordeni jaoks oluline, kuna rõhutas kuningakoja jumalikkude väljavalitust

vat kuju võib näha taamal vasakul. Halli taeva taustal on pilvedesse rebenenud pragu, milles tõuseb kirkalt esile päikesekiirtest valgustatud lipp. See loob dramaatilise mulje, mida võimaldavad lipu suunas osutavad käed ja mõõgad. Tumedal maalil tõusevad värvilaigud eredalt esile: punavalge lipp, kuninga punane keep ja kiivritutt. Kuninga eriline side jumalaga joonistub siit hästi välja. Pole siis ime, et maali ostis selle esimesel avalikul esitlusel kuningas Frederik VI.

19. sajandil peeti ajaloomaali kõige tähtsamaks kunstižanriks. Samal ajal omandas ajalugu järjest olulisema koha rahvuslike identiteetide loomisel. Maalid aitasid minevikku kirjeldada ning kujundasid arusaama, milised on rahvuste jaoks olulised sündmused, kangelased jne. Tuntuks said suured maalid siiski tänu nende põhjal valminud väikestele graafilistele lehtedele ja trükipiltidele, illustatsioonidele jne. Ka Lorentzeni maali on ohtralt tiražeeritud ja just see on teinud pildi nii mõjukaks. Juba 1810. aastal valmistas Lorentzeni maali järgi graafilise lehe Taani graafik Georg Haas. Gravüüri all on tekst „Kuningas Valdemar II kuulus lahing Waldemari linna all Liestlandis aastal 1219, kust on alguse saanud Dannebroggi orden.”

Ehkki Dannebroggi ennast võib näha väga paljudel maalidel, graafilistel lehtedel, tarbograafikas ja mujal, ei ole lipu legendi kunstis palju rohkem kujutatud. Tihti peale leiab kunstiteostelt vaid taevast langeva lipu, kuid mitte lahingut. Olemas on siiski veel üks tuntud legendi kujutav töö, ja see erineb märkimisväärselt Lorentzeni käsitlusest, paigutades sündmuse keskmesse hoopis Taani peapiiskop Absaloni. Gustav Theodor Wegeneri loodud pilt Adam Fabriciuse „Illustreeritud Taani ajaloo“ tarbeks (1853–1855) on väike ja mustvalge, kuid sarnaneb oma ülesehituselt monumentaalmaalile, ning tänu laiale levikule võiski taolistel illustatsioonidel olla monumentaalne mõju.

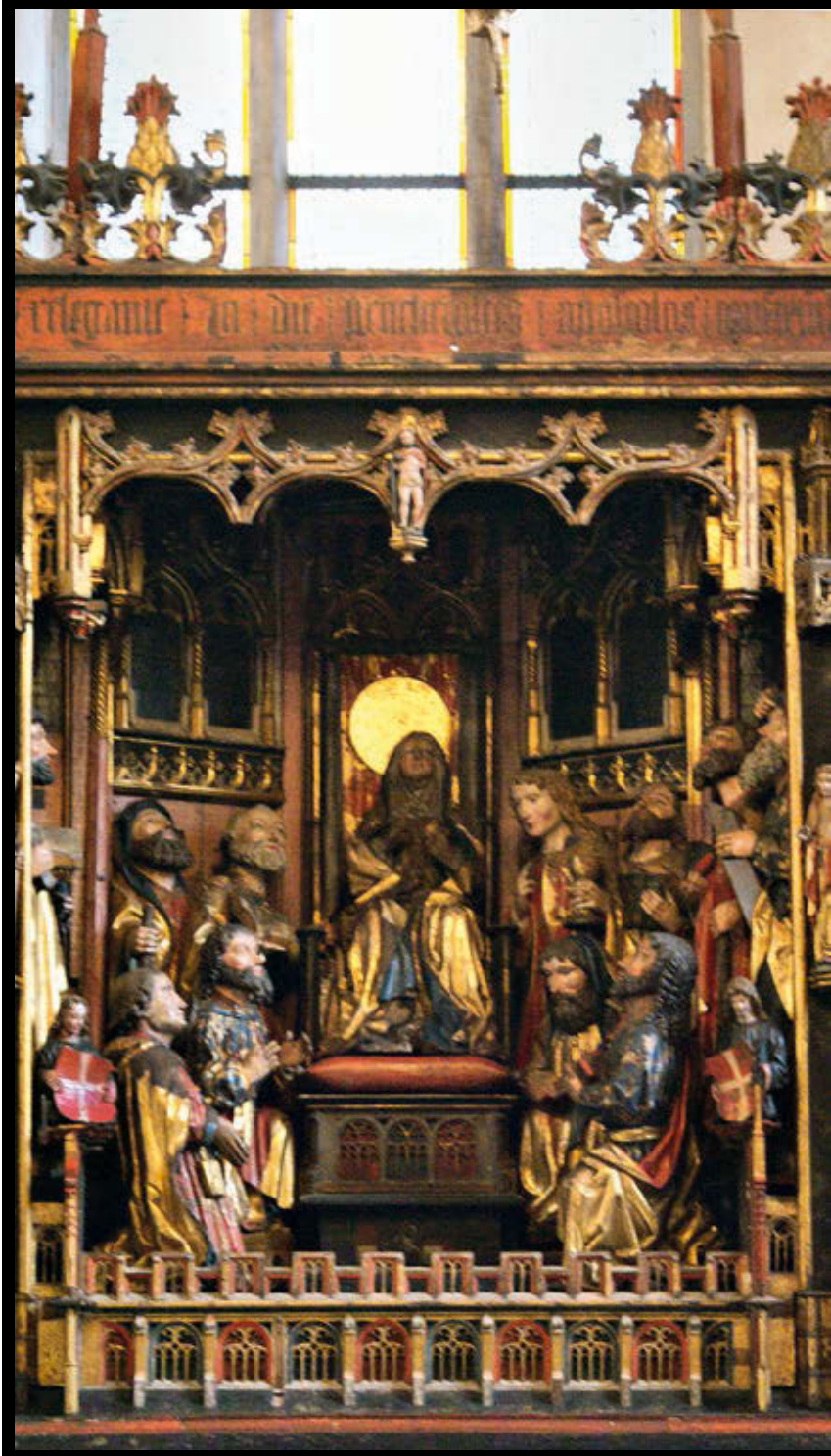
19. sajand on kogu maailmas rahvuslike traditsioonide loomise aeg – just sellest ajast pärineb palju lippe ja hümne, monumente ja rituaale jne. Taani lipu teeb eripäraseks aga selle ajaloo mitmekihilisus.

TALLINN JA DANNEBROG

Tallinnast Dannebroggi kohta kuigi varaseid jälgi säilinud ei ole. Küll on valget risti punasel taustal kujutatud Tallinna väikesel vapil. Kõige vanemad teated selle kohta pärinevad 15. sajandist, mil sellist vappi kasutasid Tallinna gildid. Selle tuntuimad kujutised paiknevad Berndt Notke altariil (1483) Tallinna Püha-vaimu kirikus. •

Tallinna väike vapp

**Taanis tähistatakse 15. juunil
täna seni valdemaripäeva
(Valdemarsdag). Aastatel
1912–1948 oli see riigipüha.**

Lipust saab rahvuse sümbol

Nii nagu Dannebroggi orden laienes 19. sajandist kõigile Taani kodanikele, avarus ka lipu kasutusõigus. Sajandeid oli Dannebrog olnud kuningakoja ja mereväe lipp, kuid 19. sajandi keskpaigast võis seda kasutada terve Taani armee ja seejärel juba kõik kodanikud. Lipu kui sümboli tähtsusele aitas kaasa selle laialdane kasutamine Schleswigi sõdade ajal. Esimene Schleswigi sõda (1848–1851) lõppes taanlaste võiduga, mis tõi kaasa uue patriotismilaine. Võidukaid sõdureid tervitati Taani lippudega kaunistatud linnades ja lipp sai olulise koha sõdurilauludes. Ehkki teine Schleswigi sõda (1864) lõppes Taanile Schleswigi ja Holsteini kaotamisega Saksamaale, kasvatas kaotuski rahvuslikke meeleolusid ja soovi seda Dannebroggi kaudu väljendada.

Teiselt poolt viis lipu rahva sekka selle järjest laialdasem kasutamine seltskondlikus ja perekondlikus elus, näiteks tähtpäevade puhul. Lisaks aitas lipu populaarsusele kaasa 19. sajandi keskel moodi läinud uus jõulukomme – kuuse tuppa toomise tava. Nimmelt hakati jõulukuuske kaunistama väikeste Dannebroggi lipukeste ja lipuvärvidega. Lipp ja selle legend kogusid järjest suuremat tuntuust ka kooliõpikute ja laulude vahendusel. Selle tulemusena kujunes Dannebrogist Taani rahvusliku identiteedi ja ühtekuuluvuse üks olulisemaid sümboleid. Mõistagi oli 19. sajand kogu maailmas rahvuslike traditsioonide loomise aeg – just sellest ajast pärineb palju lippe ja hümne, monumente ja rituaale jne. Taani lipu teeb eripäraseks aga selle ajaloo mitmekihilisus.

Dannebroggi legend Eestis

Eestis on Lindanise lahingut kujutatud vähe, kuna ei baltisakslaste ega eestlaste jaoks polnud tegemist „oma“ võiduga. Sündmust on kujutanud siinse ajaloo looja Friedrich Ludwig von Maydell albumi „Viiskümend pilti Venemaa saksa Läänemereprovintside ajaloost“ II köites (1842).

LÄTLASED JA DANNEBROG

Dannebroggi diplomaatiline väärtus tekitas ka humoorikaid seiku. 1930. aastatel olla Läti välisminister Vilhelms Munters Kopenhaagenis väitnud, et lipp langes taevast hoopis Lätis. Päevaleht tsiteeris ministri sõnu järgmiselt: „Lätlased ja daanlased kohtusid esmakordselt kauges minevikus, mille kohta muinsusteadlased nüüd leiavad katkendeid. Keskajast tunneme meie kõige paremini kuningas Valdemar II nime, mis on annud nime läti linnale Volmarile. Legend jutustab, et Danebrog kukkus taevast kuskil Läti territooriumil, ja igal juhul on väärt märkida, et meie lipp peegeldab suurt sarnasust daani lipuga, oma valge triibuga punasel pinnal.“ (09.12.1938.)

Kui lätlaste jutt suuremat ärevust ei tekitanud, siis leiab tollaegsest ajakirjandusest ka pealkirja „Viljandi võtab Tallinnalt Taani lipu tekkimise au“ (Vaba Sõna, 20.09.1934). Artikkel tugines ühe Taani ajaloolase Tartus peetud loengule, mis pidas tõepärasemaks versiooni, et Dannebrog langes taevast 1208. aastal toimunud ristiretkel Viljandisse. Saab näha, kas ja mida lisab Dannebroggi legendile tänavune juubeliaasta. •

Pildi keskmes on palvetav peapiiskop ja kuningas jääb tagaplaanile. Ka ristilipp ei lange siin mitte taevast, vaid lehvib ühe Taani rüütli käes. Nii nagu omal ajal kroonik Henrik, ei soovinud ka baltisaksa kunstnik taanlasi liiga kuulsusrikkas valguses näidata.

Dannebroggi-teemalisi töid ei leia 20. sajandi alguse eesti rahvusromantilise kunsti seast ega ka 1930. aastatest, mil muistne ajalugu jälle moodi läks. Küll on lahingut kujutatud nõukogude ajal, mil valmis rohkelt ristisõdade-teemalisi pilte. Iseäranis palju telliti neid II maailmasõja ajal, et rõhutada eestlaste pikaajalist võitlust sakslastega ja ärgitada sellega saksa viha. Sõja ajal maalis ristisõdade-teemalisi töid ka Märt Bormeister, luues 1946. aastal eesti kunstis haruldase maali Lindanise lahingust. Temagi maalil ei lange Dannebrog taevast, vaid lehvib sõjalipuna ristirüütli käes.

Huvitaval kombel ei ole Dannebroggi legendi mainitud ka eesti rahvuslikule ajaloole aluse pannud tekstides – sellest ei tee juttu ei Carl Robert Jakobson, Jakob Hurt, Matthias Johann Eisen ega Villem Reiman. Ka Taani ristisõdijatele pühendatud ajalooromaani tuli kaua oodata – see ilmus alles paguluses, kui 1980. aastal nägi trükivalgust Bernard Kangro „Kuu päeva: Andreas Sunepoja pävaraamat ja pihtimused“. Nukra alaatooniga teoses pilkab ristisõjas pettunud peapiiskop Andreas neid, kes Lindanise lahingust hiljem imelisi legendide löid. Jaan Krossi romaanis „Välja-

kaevamised“ (1990) ei tee taanlaste ristiretke meenutav Andreas imetegudest aga üldse juttu, vaid sõnab, et „kogu meie siia maale tulek oli kurjast“.

Küll tehti Dannebrogiga seostuvast 1920.–1930. aastatel omajagu juttu Eesti-Taani koostöö raames, kus lipu teemat erinevate ürituste ja visiitide käigus ikka ja jälle esile tõsteti. Isegi kui legendi ennast tavatseti enamasti nimetada muinasjutuks, peeti seda oluliseks ühtekuuluvuse märgiks. Lipu lugu oli tähtsal kohal ka Eesti Vabadussõjas osalenud Taani vabatahtlikest jutustavates lugudes.

Sõdadevahelisel ajal seostus Dannebroggi legendi meenutamine sooviga rõhutada Eesti kuulumist Skandinaavia kultuuriruumi. Küllap kuuleme Dannebrogist palju ka 2019. aastal, mil Lindanise lahingu toimumisajast möödub 800 aastat, ning ilmselt ei ole kuhugi kadunud ka eestlaste soov kuuluda Skandinaaviasse. •

Loe lisaks:

John H. Lind, Carsten Selch Jensen, Kurt Villads Jensen, Ane L. Bysted 2007. *Taani ristisõjad – sõda ja misjon Läänemere ääres*. Tallinn: Argo.
Nils G. Bartholdy, Toomas Tamla, Kai Hornby, Thomas Riis 1993. 1219. *Dannebrog ja Eestimaa*. Roskilde muuseumi kirjastus.

 Linda Kaljundi (1979) on Tallinna ülikooli ajaloodotsent ja keskajauuringute teadur, kes on tegelenud oma teadustöös põhjalikult ristisõdade ja Euroopa keskaegse ekspansiooni ajalooga.